

AZ INKVIZÍTOR VÉDELMEBEN – A KÍNZÁS JOGÁLLAMI APOLÓGIÁJA?*

A FRANKFURTI PER

Orwell látomásában a Nagy Testvér alattvalói legtitkosabb gondolatát is kifürkészte. Nem maradhatott rejtve a főhős legbensőbb félelme sem, fogva tartóinak így nem volt nehéz dolguk, amikor arra akarták kényszeríteni, hogy tagadjon meg mindent, ami fontos számára. Azzal kellett fenyegetniük csupán, amittől a leginkább iszonyodott: patkányokkal, amelyeket arra uszítanak, hogy éhségükben az áldozat arcába marjanak.

Tévedés lenne azonban azt hinnünk, hogy a kínvallatás a diktatúrák sajátja, vagy hogy mindaz, amit a közelmúltban Irakban tapasztaltunk, a háború kivételes és jogn kívüli természetével magyarázható. Az Amnesty International¹ jelentése szerint a Föld több mint százötven országában vétenek a kínzás nemzetközi jogi tilalma ellene. A listán szép számmal megtaláljuk azokat az államokat is, amelyek egyértelműen elkötelezték magukat az emberi szabadságjogok védelme mellett. A norma és a valóság között tehát ijesztően mély szakadék tátong, amely az emberi jogi aktivisták szerint akár elnyeléssel is fenyegetheti a nyugati demokrácia alapvető értékeit. Érdemes ezért a jogállam és a kínzás viszonyát közelebbről szemügyre venni.

A hatalom a kezdetektől fogva előszeretettel alkalmazza az erőszak specialistáit. Ősi és tekintélyes céh a kínvallatóké, már az egyiptomi töredékek is tisztelettel említik őket mint a fáraó uralmának letéteményeseit.² Egyenesen sértő lenne azonban, ha mesteriségüket egy kalap alá vennénk a hóhéréval, aki durva és szennyes munkát végez. A kínzómester ugyanis igazi arisztokrata, érdeklődése szubtilis szférákra irányul. Hivatásának tárgya nem a hús, a romlandó test, hanem az árnyékában bujkáló lélek, a halhatatlan, az isteni. Ha alkotmányba írjuk, hívhatjuk emberi méltóságnak. Míg az ítélet-végrehajtó kitépi a delikvens nyelvét, az inkvizítor szólásra bírja azt. Ebben rejlik művészetének lényege. A hüvelykcsorító vagy a spanyolcsizma nem egyszerűen csontot roppant össze, hanem meggyőződést, önbecsülést, hitvallást. A kínvallató szaktudása ezért a mindenkori uralkodó számára felbecsülhetetlen jelentőségű. A tortúra mint a büntetőeljárás jogintézménye igazi sikertörténetet

mondhat magáénak, egészen a felvilágosodás koráig jelen volt az európai államok jogában, elsőként Svédországban törölték el 1734-ben.³

A kérdés azonban napjainkban is aktuális. Megengedheti-e a jogállam, hogy nevében az egyénnek – akár a közösség érdekében – fizikai fájdalmat okozzanak? Niklas Luhmann⁴ már jó évtizede felismerte a probléma jogelméleti dimenzióit. Sokat idézett példájában időzített biológiai bomba ketyeg, amelyet egy fanatikus vallási csoport egy nagyváros metróállomásán rejtett el. Amennyiben felrobban, akkor utasok tömegeit fertőzheti meg halálos baktériumokkal. Ha megtalálnák, könnyen hatástalaníthatnák, a terroristák foglyul ejtett vezére azonban, aki elárulhatná a bomba rejtkehelyét, makacsul hallgat. Hogyan juthatunk hozzá az elméjében rejtőző információhoz, hogyan nyithatjuk meg az akarat kapuit? Elfogadható-e, ha az ártatlanok megmentése érdekében kínzással csikarjuk ki a vallomást? Tízezrek élete áll szemben egyetlen, vélhetőleg bűnös ember méltóságával, testi integritásával. Luhmann még nem gondolhatta, hogy fikcióját az élet hamarosan valóra váltja: 1995 márciusában Japánban az AUM szekta a tokiói metró szaringázzal árasztotta el. A merénylet számtalan sérültet és tucatnyi halálos áldozatot követelt.

Hasonló dilemmákat vetett fel egy közelmúltban lezárult németországi büntetőügy: Frankfurtban elfogtak egy gyermekrablót, aki nem volt hajlandó bevallani, hol rejtje a gazdag gyáros fiát, akiért váltságdíjat követelt. A hatóság képviselői, abban reménykedve, hogy még életben találják a gyermeket, kilátásba helyezték, hogy fájdalmas vallatásnak fogják alávetni, amennyiben továbbra is megtagadja a vallomástételt. A kihallgatást végző nyomozó – felettese utasítására – azzal fenyegette a gyanúsítottat, hogy olyan fájdalmat fognak neki okozni, amelyet még nem tapasztalt, és e célból helikopterrel a helyszínre szállítanak egy küzdősportokban jártas rendőrtisztet. Daschner, a frankfurti rendőrség helyettes vezetője minderről – igazi németes precizitással – külön feljegyzést készített, amelyet az ügy irataihoz csatolt. Egészen pontosan azt tervezte, hogy egy szabadságáról behívott munkatársuk orvosi felügyelet mellett, lehetőleg sérülés okozása nélkül hátrafesztí a delikvens kezeit.

* A szerző köszönetet mond Bárd Károlynak (ELTE, CEU) és Sólyom Péternek (INDOK) az alapos kritikáért.

A sors tragikus fintora, hogy az eltűnt gyermek ekkor már nem volt életben, és a tettes, Gäfgen hiába tört meg a fenyegetés hatására, már csak a holttest megtalálásában nyújthatott segítséget.

A frankfurti gyermekrablásban eljáró rendőröket – jelentős médiavisszhang és a közvélemény szimpátiája ellenére – később hivatalos személyként elkövetett kényszerítés miatt bűnösnek mondták ki.⁵ Az ítélet indoklása rámutatott, hogy sem jogos védelmi, sem végszükségi helyzet nem menti a vádlottakat. Nem hivatkozhatnak arra sem, hogy cselekményüket abban a téves feltevésben követték el, hogy a kényszervallatás jelen esetben a materiális jogellenesség hiányában nem büntetendő, mivel a gyermek megmentéséhez fűződő társadalmi érdek jelentősebb, mint az elkövető méltóságának védelme. Tévedés tehát – amely jelen esetben bűnösségüket zárna ki – szintén nem írható javukra. Enyhítő körülményként minősültek viszont az eset különleges körülményei, az elkövetők hivatástudata és feltáró jellegű beismerésük. A bíróság ezért enyhe pénzbüntetést szabott ki, azonban elvi éllel rögzítette, hogy az állam még életvédelmi kötelezettségének teljesítése körében sem lépheti túl az állami cselekvés alkotmányos korlátait.⁶

Az alábbiakban – mindenekelőtt a Daschner-ügy tanulságai alapján – a fenti tétel érvényességét vizsgáljuk, vagyis azt, hogy az állampolgárok életének és testi épségének védelme érdekében alkalmazott hatósági kínvallatás milyen nemzetközi jogi, alkotmányossági és büntetőjogi aggályokat és lehetőségeket vet fel.⁷

A KÍNZÁS TILALMA A NEMZETKÖZI ÉS EURÓPAI JOGBAN

Az 1945 után létrejött univerzális és szektorális nemzetközi emberi jogi egyezmények kategorikusan tilalmazzák a kínzás minden formáját. Az Emberi jogok egyetemes nyilatkozatának 3. cikke, valamint a Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya 7. cikke értelmében „senkit nem lehet kínzásnak, kegyetlen, embertelen, megalázó elbánásnak vagy büntetésnek alávetni”. Hasonló megfogalmazással él a hazánkban az 1993. évi XIII. törvénnyel kihirdetett római egyezmény, továbbá az Amerikai emberi jogi konvenció és az afrikai Banjul karta is. Az említett szerződéseken túl az ENSZ közgyűlése 1975-ben nyilatkozatot, majd 1984-ben külön egyezményt fogadott el a kínzás tilalmáról, amelyet 1988-ban hazánk is rati-

fikált. A római statútum az emberiség elleni és háborús bűncselekmények körében egyaránt büntetni rendeli a kínzást. A nemzetközi jogi rezsím szerkesztését képezik azok a szervezetek is, amelyek a fenti normákat sértő állami gyakorlat megakadályozására hívtak életre.⁸ A jogsértő államok elleni eljárások azonban nem pusztán a jog érvényesülését szolgálják: a kínzás tilalma a nemzetközi kapcsolatokban egyfajta *stigmatizációs funkciót* tölt be. Aligha érhet súlyosabb emberi jogi vád egy kormányzatot annál, hogy állampolgárai akaratát fizikai kényszerrel törli meg. A kínzás gyanújába keveredett ország így rohamosan veszít reputációjából, „szalonképtelenné” válhat a nemzetközi közösség szemében. A megalázó bánásmód elleni feltétlen parancs ugyanis civilizációs vívmány, a modern állammal szemben támasztott olyan alapvető követelmény, amely messze túlmutat a jog világán. A kínzás a nyugati világban napjainkban kulturális tabuvá vált. Nem véletlen, hogy egyre gyakrabban olvashatjuk a jogirodalomban azt az – egyelőre vitatott – álláspontot, hogy a kínzás tilalma a nemzetközi jogban a *ius cogens* rangjára emelkedett. A bécsi egyezmény 53. cikkének megfelelően így olyan szabályról lenne szó, amelyet az államok nemzetközi közössége mint egész fogadott el és amelytől eltérni nem szabad. Amennyiben elfogadjuk ezt a véleményt, úgy a kínvallatást alkalmazó országoknak a jelenleginél is súlyosabb konzekvenciákkal kell számolniuk. Az ENSZ Nemzetközi Jogi Bizottsága (ILC) által kidolgozott tervezet az államfelelősségről ugyanis már abból indul ki, hogy szükségállapotra sem lehet hivatkozni, ha a jogsértő cselekedet a *ius cogens* normába ütközik. Ennek megfelelően a kínzás tilalmának megsértése minden esetben jogellenes lenne, tehát a tilalom ellen vétő államot kompenzációra lehetne kötelezni. Minden más állam pedig nem ismerhetné el jogszerűnek a jogsértéssel előállt állapotot – *ex inuria ius non oritur*.⁹

Az európai emberi jogok kapcsán lényeges kiemelni, hogy az egyezmény 3. cikke a nemzet létét fenyegető veszély esetén sem korlátozható (*non-derogable-rights*). Gellér Balázs József¹⁰ – a strasbourgi gyakorlatot elemezve – rámutat, hogy az Emberi Jogok Európai Bírósága a kínzás alól való mentességet *abszolút* jogként tételezi, amely más, ugyancsak egyezménybeli jogok védelme érdekében sem léphet háttérbe. A kínzás általános tilalmának alkalmazása nem tehető függővé a sértett magatartásától sem.¹¹ Az Írország kontra Egyesült Királyság ügyben azonban nyilvánvalóvá vált, hogy csak az adott eset minden körülményét vizsgálva dönthető el, hogy valóban kínzásról van-e szó vagy esetleg olyan jogsérelemről,

amelyre nem vonatkozik a 3. cikk abszolútizmusa.¹² Központi jelentőséghez jut tehát, hogy pontosan hogyan definiáljuk a kínzást, illetve az embertelen, megalázó bánásmódot.

A KÍNZÁS FOGALMA

Fontos rögzíteni, hogy a kínzás, illetve az embertelen vagy megalázó bánásmód a nemzetközi emberi jogi gyakorlatban egyre inkább szinonim fogalmakként használatosak, és egyre kevésbé jelölnek fokozatbeli különbséget, amely az eltérő jogi megítélés alapjául szolgálhatna. Azok a lealacsonyító eljárások, amelyeket a köznyelv nem feltétlenül bélyegezne kínzásnak, a strasbourgi gyakorlatban mindinkább a római egyezmény 3. cikke által megkövetelt abszolút tilalom alá esnek.¹³ A bíróság ezzel a felfogással az intenzív jogfejlesztés követelményének kíván eleget tenni. A kínzás tilalma ugyanis nem üres deklaráció, hanem „*living instrument*”, amely a jogvédelem magasabb standardját szolgálja.¹⁴

A mértékadó kommentárok – az ENSZ egyezmény 1. cikkét alapul véve – három tényállási elemet neveznek meg: 1. betudhatóság az államnak, 2. a testi vagy lelki fájdalom intenzitása, 3. szándékosság és célzatosság.

A kínzás betudhatósága az államnak

A kínzás fogalma alatt valójában „állami kínzást” kell értenünk: a magánszemély által alkalmazott embertelenség nem érinti a nemzetközi jogi előírásokat. Az állam fogalma itt azonban meglehetősen tágan értelmezendő. Az ENSZ Kínzás Elleni Bizottsága a szómáliai hadurak ténykedését is „közhatalmi” jellegűnek látta, amennyiben az adott területen kétségkívül kvázi kormányzati tevékenységet fejtettek ki.¹⁵ A Emberi Jogok Európai Bírósága azonban ennél jóval tovább megy, és a negatív parancson túl, amely a kínzástól való tartózkodást követeli meg, pozitív kötelezettséget is ró a részes államokra, hogy azok az állampolgárok közötti horizontális kapcsolatokban is akadályozzák meg a kényszer és a lealacsonyítást.¹⁶ Figyelemre méltó még a római statútum 7. cikke is, amely a „magánkínzást” akkor is bünteti, ha az elkövető semmiféle kapcsolatban nem áll a közhatalommal.

A testi vagy lelki fájdalom intenzitása

Problémát jelenthet annak meghatározása is, hogy a fájdalom mely foka meríti ki a kínzás tényállását.

Az esetek többségében azonban nyilvánvaló, hogy nem menthető jogsértésről van szó. A francia kormányzat egy korzikai szakadár esetében, akit a le tartóztatása alatt bántalmaztak, azzal érvelt, hogy a hatóság tagjai által okozott testi fájdalom – a fogvatartott fiatal kora és kiváló egészségi állapota miatt – nem érte el a kínzás megállapításához szükséges mértéket. A bíróság ezt az argumentációt a számtalan sérülést tanúsító orvosi láteléssel utasította el, és kifejtette, hogy a terrortámadások felderítése érdekében végzett rendőri tevékenység sem korlátozhatja az egyezmény által biztosított jogot a testi épséghez.¹⁷

Természetesen a lelki szenvedés is a kínzás fogalma alá szubsumálható: ide tartozik például a „látzatkivégzések” gyakorlata, vagy a hozzátartozó halálával való fenyegetés.¹⁸

Szándékosság és célzatosság

Kínzásról elsősorban szándékos és tevőleges cselekmények esetében lehet szó, lényeges azonban, hogy a diszpozíció nemcsak tettel, hanem mulasztással is megvalósítható. Az Emberi Jogok Európai Bizottsága 1969-es állásfoglalásában a Greek Case vizsgálat kapcsán fektette le azt az elvet, hogy az államok közömbösséggel is megsérthetik a egyezményt.¹⁹ Amennyiben az erőszakos szervezetek magasabb rangú tisztségviselőinek tudomása van arról, hogy alárendeltjeik bántalmazzák az őrizetükre bízottakat, és ennek ellenére nem rendelnek el alapos kivizsgálást és nem foganatosítanak megelőző intézkedéseket a jogsértésekkel szemben, úgy szintén alkalmazandó a 3. cikk. Ezt az álláspontot erősíti a bíróság állandó gyakorlata is. A közelmúltban a Z. és mások kontra Egyesült Királyság ügyben a bírák a hierarchikus közhatalmi szervezeteken kívül is megállapították az Egyesült Királyság felelősségét a kínzás tilalmának sérelme miatt, amikor a brit hatóságok közömbössége és rossz munkaszervezése oda vezetett, hogy egy házaspár hosszú időn keresztül verhetett és kivételesen mostoha körülmények között tartotta saját gyermekeit.²⁰

Az ENSZ-egyezmény szövege bizonyos fokú információszerzési célzatot is elvár, tehát hogy a sértettől, illetőleg harmadik személytől értesüléseket vagy vallomást csikarjanak ki, azonban a nemzetközi értelmezés szerint azokban az esetekben is megáll a kínzás tényállása, amikor a bántalmazás motívuma egyszerű személyes bosszú vagy más aljas indok.²¹ A strasbourgi esetjogból elsősorban a török nőekkel szemben elkövetett szexuális vagy szadisztikus indítékú visszaélések sorolhatók ebbe a körbe.²²

A KÍNZÁS TILALMA A NÉMET RENDŐRSÉGI JOGBAN

A Daschner-ügy megoldását a német jogirodalom azonban elsődlegesen nem a nemzetközi jog normáitól, hanem a tartományi rendőrségi törvények helyes értelmezésétől remélte. A hesseni rendészeti jog (HSOG²³) tanúzási kötelezettséget ír elő arra az esetre, ha a tanúvallomásra személyek életének vagy testi épségének megmentése érdekében van szükség. Ha a tanú megtagadja a vallomástételt, eljárásjogi szankciókkal – figyelmeztetéssel, pénzbírsággal – lehet jobb belátásra téríteni. A frankfurti nyomozás során ez a vallomástételi köteletség állt szemben a büntetőeljárás *nemo tenetur* alapelvével, hiszen a gyermekrablótól mint gyanúsítottól nem várható el, hogy önmagáról szolgáltatson terhelő bizonyítékot. Lényegesebb probléma azonban, hogy a rendőrség – életvédelmi feladata körében – alkalmazhat-e közvetlen kényszert az elrabolt gyermek tartózkodási helyének kiderítésére. A választ a kérdésre már a tartományi jogban is megtaláljuk. A HSOG a német szövetségi büntető perrendtartás (StPO § 136a) alkalmazását rendeli el erre az esetre, amely – a német alaptörvény 103. cikkével összhangban – *expressis verbis* tiltja a fogva tartott személy kényszervallatását. A radikális jogirodalmi vélemények értelmében mindez ellentmond annak a világszerte erősödő jogalkotási tendenciának, amelyben a törvényhozó már nem vonhat éles határt a preventív és a represszív állami büntetőpolitikai feladatok között. A valóságban ugyanis nem képzelhető el olyan rendőrség, amelyben az egyik kihallgatóhelyiségben csak bűnüldözéssel, a másikban pedig csak bűnmegelőzéssel foglalkoznak.²⁴ Sőt, napjaink rendészeti, büntetőeljárás, titkosszolgálati normái egyre inkább a kockázatkezelést és a megelőzést helyezik előtérbe az intervencióval szemben.

Az eljáró bíróság szerint nem teremtenek jogalapot a kínzásra azok a törvényi rendelkezések sem, amelyek alapján a rendőrség különböző veszélyhelyzetekben a személyi és vagyónbiztonság érdekében beavatkozhat. Az ítélet indoklása kifejezetten utalt arra, hogy a rendőri prevenció célú akciókra törvényi felhatalmazást kínáló klauzulák is az alkotmány fényében értelmezendők: az állam még objektív életvédelmi kötelezettsége teljesítése körében sem sértheti meg a közhatalmi cselekvés legfontosabb korlátját, az emberi méltóságot, amely még a legtragikusabb hátrahelyzetekben is feltétlen elsőbbséget élvez más jogállami értékekkel szemben.

ALKOTMÁNYOSSÁGI PROBLÉMÁK – AZ EMBERI MÉLTÓSÁG ERÓZIOJA?

Az emberi méltóság meghatározásánál a német jogirodalom többnyire a kanti „*Objektformel*”²⁵ követelményére támaszkodik, vagyis arra, hogy az ember nem vethető alá olyan bánásmódnak, amely pusztán tárgygyá degradálja. Az alaptörvény a jogrendszer csúcára az emberi méltóság „érinthesetlenségét”²⁶ helyezi, amely az alkotmányossági judikatúrában a „konstitucionális alapelv” szerepét játssza, és feltétlen garanciát jelent arra, hogy állam és egyén kapcsolatában az utóbbi feltétlen elsőbbséget élvez. Az állam és szervei egyrészt kötelesek a méltóságot tiszteletben tartani, másrészt arra is törekedniük kell, hogy az emberi mivolt elvitathatatlansága az állampolgárok egymás közötti vertikális viszonyaiban is érvényesüljön. Mindez kantiánus eszményeken alapuló államfelfogáshoz vezet, amelyben az állam célja az individuumok egyenlő és maximális szabadságának biztosítása.

A második világháború utáni alkotmányelmélet egyik legfontosabb alaptétele – amely némileg módosított formában a magyar Alkotmánybíróság határozataiban is rendre megjelenik²⁷ –, hogy az emberi méltóság, szemben más alapjogokkal, fogalmilag korlátozhatatlan, nem különíthető el a lényeges (*Wesenskern*) és a korlátozható (*Vorhof*) tartalom. Míg a többi alapjognál a lényeges tartalom elkülönítése más alapjogokhoz képest relatív és szubjektív értelmű, a méltóság megragadása abszolút módon történik. Mind az emberi jogok nemzetközi elmélete, mind az egyes nemzeti alkotmányjogok elfogadják a tételt, hogy léteznek olyan jogok, amelyek semmilyen körülmények között nem korlátozhatók, mert általános érvényű, kivétel nélküli követelményt fogalmaznak meg. Ennek következtében az emberi méltósággal szemben más alkotmányos jogok mindenkor visszalépnek. Sokan azt is felvetik, hogy itt valójában értelmetlen alapjogi kollízióról beszélni, hiszen a méltóság mint jog előtti érték kiemelkedik az alapjogok rendszeréből.

A fenti, kikezdhethetetlennek tartott tantételeket kérdőjelezi meg a sokat vitatott Winfried Brugger,²⁸ aki úgy véli, hogy bizonyos hátrahelyzetekben nem tartható az emberi méltóság abszolútizmusa. A kínzás alkotmányossági dilemmája ugyanis éppen a méltóság korlátozhatóságának problémájához vezet el. A makacsul hallgató gyermekrabló akaratának megtörése felveti a kérdést, hogy az elrabolt gyermek élethez való joga konkurálhat-e elrablója méltóságához való jogával. Vitathatatlan, hogy a kényszervallatás mindenképpen sérti az emberi méltóságot, sőt, talán

éppen a legszemléletesebb példája annak, hogyan alacsonyítható a személy tárgyá, hogyan vész el az ember mint öncél és válik eszközzé, adattá, információvá az állam kezében.

Gondolatmenetét a következő példára építi Brugger. A rendőrség különleges egységei jogszerű intézkedésként akár agyon is löhetik azt a terroristát, aki túsokat ejtett, ha felrobbantásukkal fenyegetőzik. Ha viszont ugyanez a terrorista a bombát egy tús testére erősíti, és a hatóság a tettesből a gyújtószerkezet kódját kényszervallatással csikarja ki, úgy a rendőrök bűncselekményt valósítanak meg. A heidelbergi jogtanár szerint ez az ellentmondás etikailag elfogadhatatlan, ezért az ilyen és hasonló esetekben el lehet térni a kínvallatás általános tilalmától, amennyiben az alábbi nyolc feltétel teljesül: 1) ártatlan személyek élete vagy testi épsége 2) nyilvánvaló, 3) közvetlen, 4) súlyos veszélyben forog. A veszélyhelyzetet 5) egyértelműen azonosítható tettes okozta, és 6) egyedül ő képes a veszélyhelyzet elhárítására, 7) az elhárításra pedig jogi értelemben köteles. A testi kényszer alkalmazása 8) az egyetlen lehetőség a szükséges információk megszerzésére.²⁹ Brugger abból indul ki, hogy a bűncselekmény által veszélyeztetett áldozatoknak *alanyi joguk* van arra, hogy az állam védelmük érdekében kínzást alkalmazzon. Sőt, ha az illetékes hatóság nem lenne hajlandó kényszert felhasználni, úgy a hatóságot „kényszerítene” az állampolgár – a felettes szervek, illetve a közigazgatási bíróság útján –, hogy tegye meg a szükséges intézkedéseket.³⁰ Mindezt azzal indokolja, hogy a túszejtés szituációjában testi épség áll szemben testi épséggel, emberi méltóság emberi méltósággal. Amennyiben a konfliktus másképpen nem oldható fel, akkor az államnak az áldozat jogait kell preferálni, amelyeket a tettes önhatalmúlag megsértett. A tettetéstől sem vitatható el az emberi méltóság, azonban a vele szemben alkalmazott kényszer – legalábbis Brugger szerint – éppen arra szolgál, hogy visszatérítse a mások méltósága által szabott korlátok közé. A kínzás célja így – visszatérve a kanti premisszákhöz – tulajdonképpen nem más, mint a jogalanyok egyenlő szabadságának helyreállítása.

Fontos hangsúlyozni, hogy a provokatív tézisek egyúttal paradigmaváltást is jelezhetnek. Az emberi méltóság korlátozhatatlanságát egyre több szerző vitatja. A német alkotmányjog alapkommentárjának számító Maunz- és Dürig-féle kötet legújabb kiadásában Herdegen³¹ már a méltóságnál is különbséget tesz a lényeges és korlátozható tartalom között, éppen azzal a magyarázattal, hogy a vitathatatlan értékre való hivatkozás többnyire ott veszíti érvényét, amikor az emberi élet megmentésének útjában áll.

A méltóság természetjogi posztulátuma így az „egyszerű” alapjogok szintjére bukik alá és megnyílik a kollízió és a korlátozás dogmatikájának, a mérhetően mérhetővé válik. Lényeges kiemelni, hogy az új elgondolást elsősorban a bioetikai diszkusszió eredményei befolyásolták. Dreier az összejtudatás és a humánogenetika jogi problémáit elemezve már az emberi méltóság védelmének *különböző szintjeit* tételezi, amelynek konkrét tartalma és terjedelme az adott szituáció és a méltósággal konfliktusba kerülő más értékek függvényében változhat.³² A Szövetségi Alkotmánybíróság (BVerfG) korábbi gyakorlatában a védelem tartalmának differenciálása egyúttal mindig a védelem – megengedhetetlen – relativizálását is jelentette.³³ A biomedicina eljárásainak tükrében azonban nyilvánvalóvá vált, hogy bizonyos helyzetekben értelmetlen az egyenlő védelmi szint fenntartása. Amennyiben az *in vitro* embriót vagy a pluripotens összejtet is méltósággal ruházzuk fel, akkor ezzel éppen az emberi mivolt tiszteletének parancsa veszíti el normatív potenciálját.³⁴ A emberi méltóság mint argumentációs adu elkophat, ha kritikátlanul használjuk minden nehéz esetben. A jogirodalom a német alkotmány alapértékének válságát jórészt arra vezeti vissza, hogy az emberi méltóság fogalma nem szakítható el attól a történeti kontextustól, amelyben keletkezett. A „szabadságelvű” jogrendnek szüksége volt arra a „természetjogi ankerre”, amellyel megalapozhatta saját alkotmányos identitását a hitleri Németország törvényes jogtalanságával, az individuum feloldásával szemben: „*Du bist nichts dein Volk is alles.*” A méltóság fogalma azonban alapvetően a morálfilozófia tartományában maradt, olyan erkölcsi-érzelmi tabuként, amely makacsul ellenállt az eljogiasítás kísérleteinek, sőt ellenkezőleg, sokkal inkább a méltóság moralizálta át a jogot. Ez azonban magát a jogállamiságot sodorja veszélybe – az erkölcs és a jog kontúrjainak összemosásánál Dworkin helyesen hívja fel a figyelmet az „értelem sírásóira”.

Az új értelmezés azonban egyelőre viták kereszt-tüzeiben áll. Böckenförde,³⁵ a szövetségi Alkotmánybíróság volt elnöke már egy új korszakról ír, amelyben az európai kultúra metapozitív fundamentuma látszik elveszni. Tartózkodó álláspontot mutat egyelőre a jelenlegi német alkotmánybírósági gyakorlat is. Az egyik legutóbbi jelentős – a titkos információgyűjtés alkotmányosságáról szóló – döntésében³⁶ a testület ismét nyomatékosította, hogy még a legsúlyosabb bűncselekmények eredményes felderítése érdekében sem lehet helye olyan hatósági intézkedéseknek, amelyek figyelmen kívül hagyják az emberi méltóságot.

Számos érdekes kérdést vet fel az életjog és a méltóság viszonya. A BVerfG gyakorlatában az emberi

élethez való jog – összhangban az Emberi jogok európai egyezménye 2. cikkével –, noha természetéből adódóan nem osztható fel lényeges és korlátozhatatlan tartalomra, nem áll mindenkor feltétlenül más jogok felett.³⁷ Bizonyos vélemények azonban az életre – mint az emberi méltóság „vitális bázisára” – szintén alkalmazni kívánják a méltóság abszolútizmusát, és az életjogot is, mint a méltóságtól elválaszthatatlant, „felhúzzák” az alapjogi védelem legmagasabb szintjére (*Koppelungsthese*).³⁸ Brugger egyenesen azzal érvel, hogy az emberrablásnál az áldozat élete már azért is erősebb állami védelemre szorul az emberrabló méltóságánál, mivel a méltóság korlátozása a kínzás által csak *időleges* jellegű, az élet elvesztése viszont végérvényes. Herdegen argumentációja mentén – amelyre a bíróság is hivatkozott – azonban arra jutunk, hogy a méltósághoz való jog korlátozhatóságát nem „internormatív szinten”, az élethez való joggal történő kollízióban kell vizsgálnunk, hanem „normaimmanens” módon. Ennek megfelelően az egyedi esetben a „méltóság védelmének aktuális igényét” kell konkretizálnunk, vagyis azt, hogy a fájdalommal való pusztán *fenyegetés* egyáltalán valóban sérti-e az emberi méltóságot.³⁹ Hangsúlyozni kell azt is, hogy az uralkodó jogirodalmi nézet egyébként is tagadja az élet és a méltóság szétválaszthatatlanságát; a német dogmatika a két fontos alapjogot sokkal inkább önállóan egymás mellett állónak tételezi, amelyek nem minden esetben feltételezik egymást.⁴⁰

Természetesen értelmezhetjük úgy is a frankfurti tényállást, hogy méltóság találkozik méltósággal. Pieroth és Schlöckh tekintélyes tankönyvében azt bizonyítja, hogy ebben a helyzetben valójában nem a tettesi és az áldozati méltóság szembeállításáról van szó, hanem a rendőrség cselekvési vagy nem cselekvési kötelezettségeiről a két „szereplővel”⁴¹ szemben. Szembesülünk továbbá a méltósághoz való jog két különböző aspektusával. Az emberrabló az államtól pusztán méltóságának tiszteletére – tehát tartózkodó, passzív magatartásra – tart igényt, míg az áldozat ugyanezen jogának aktív védelmére. A kisebbségi vélemény értelmében a tettes kínzásának tilalmát az alapozza meg, hogy a méltóság mint az állammal szembeni *status negativus* előbbre való, mint a jog az állami méltóságvédelemre. A másik álláspont ezzel szemben azt mérlegeli – ismét teret adva a relatív teóriának –, hogy az elrabló vagy az elrablott méltóságának sérelme-e a súlyosabb.⁴²

BÜNTETŐJOGI ASPEKTUSOK

Nem képzelhető el jogállam, amelyben a kínzás – legalább formálisan – ne valósítana meg súlyos bűn-

cselekményt. Büntetőjogi szempontból ezért mindegyik azt kell vizsgálnunk, hogy megállapíthatunk-e az elkövető javára valamely büntetendőséget kizáró okot. A tényállásszerű magatartásokat büntetéssel sújtó rendelkezések mellett a pozitív büntetőjogban a kezdetek óta jelen vannak azok a törvényben megfogalmazott vagy a bírói gyakorlat és a tudomány által alakított megengedő regulák, „ellen-normák”, amelyek adott esetben kizárhatják a cselekmény materiális jogellenességét.⁴³ A jogirodalomban vitatott, hogy e szabályok mögött található-e valamilyen közös alap gondolat. A monista felfogások egy végső princípium létezését tételezik. Ide sorolható a célelmélet, melynek értelmében a cselekmény annyiban nem jogellenes, amennyiben jogos cél érdekében megfelelő eszköznek tekinthető. A pluralista teóriák a büntetendőség kizárását lényegében két szituációra vezetik vissza. Vagy maga a sértett nem kívánja a támadás elleni védelmet – mint a sértetti beleegyezésnél –, vagy a megtámadott jogi tárgy védelme kerül ellentmondásba más, jelentősebb érdekekkel, mint a végszükségnél és a jogos védelmi helyzetnél. Ez utóbbi két eset jön szóba témánk szempontjából.

Viszonylag egyszerű a képlet, ha a kínzást *magán-személy* követi el, például azért, hogy ezen a módon szabaduljon meg az őt fogva tartó emberrablótól vagy más kiszabadítása érdekében így jusson információhoz. Ilyenkor a „szokásos” dogmatikai kérdések merülnek fel. Amennyiben a testi kényszer közvetlenül fenyegető jogtalan támadás elhárításához szükséges – emberrablás esetén ez a tipikus –, akkor a német büntetőkódex StGB 32. §-a alapján jogos védelmi helyzet forog fenn. Elhárító cselekménynek kizárólag a támadóval szemben van helye, az elhárító cselekménynek pedig meg kell felelnie a szükségesség és a legenyhébb elhárítási mód követelményének. Az arányosságot az StGB – hazai jogunkhoz hasonlóan – nem követeli meg.⁴⁴ A mértékadó kommentárok viszont felvetik, hogy a kínzás mint a jogos védelem eszköze összeegyeztethető-e a jogos védelemhez való jog (*Notwehrrecht*) társadalmi céljával.⁴⁵

Volker Erb⁴⁶ azokban az esetekben, amikor az áldozat élete forog veszélyben, a kínzás legitimációs alapját a jogos védelem természetjogi gyökereinél keresi. Az emberrablás áldozata újra a jog előtti „őslapotba” kerül, és az államra bízott erőszak-monopóliumot időlegesen visszakapja annak érdekében, hogy megvédhesse magát a jogtalan támadástól. A valóságban azonban általában sokkal bonyolultabb a helyzet, hiszen a kínzást nem magánszemély, hanem – ahogy a Daschner-ügyben is – hatóság, tehát a közhatalom használja a jogos védelem eszközeként.

A német jogirodalomban régóta vitatott kérdés, hogy a rendőri intézkedés, ha megvalósítja valamely bűncselekmény tényállását, menthető-e jogos védelem vagy végszükség mint materiális jogelleneséget kizáró ok miatt. Az uralkodó álláspont értelmében a rendőrség jogkörét és feladatait külön közjogi szabályrendszer rendezi, ezért a kényszerítő eszközök – például lőfegyver – alkalmazására ezek a normák teremtenek jogalapot. Korábban nehézséget jelentett, hogy a tartományi rendőrségi törvények nem szabályozták a lőfegyverhasználatot, és a tűsz megmentése érdekében leadott halálos lövésre (*finaler Rettungsschuß*) a felhatalmazást a büntetőjog általános szabályaiból vezették le azzal az argumentációval, hogy a rendőr mint „egyenruhás polgár” hivatkozhat az ilyen esetekben jogos védelemre. Ez az elgondolás természetesen nem tartható, hiszen a büntetőjog – funkciójából eredően – nem szolgálhat felhatalmazásként hatósági cselekményekre. A büntető jogszabályok a büntetendőség pozitív és negatív feltételeit határozzák meg, tehát a rendőri intézkedés jogellenessége vagy jogszerűsége csak ott kerül a büntetőjog látókörébe, ahol azt már nem fedik a rendőrségre vonatkozó külön normák. A jogos védelem vagy a végszükség szabályai azonban ezen a területen sem definiálhatják a hatóság cselekvési lehetőségeit vagy kötelességét, pusztán a büntetőjogi felelősség alóli esetleges mentesülésre adnak lehetőséget.⁴⁷

Ami a kínzás hatósági alkalmazását illeti, ha el is fogadjuk, hogy a rendőr „egyenruhás polgárként” kínvallatást alkalmazhat az áldozat megmentése érdekében, ismét szembekerülünk a jogos védelem már említett, dogmatikailag transzcendens korlátjával, a jogos védelemhez való jog társadalmi céljával. Nyilvánvaló, hogy ebben az esetben nem élhetnénk a bemutatott természetjogi érveléssel – meglehetősen különös lenne azt állítani, hogy a hatóság időlegesen visszakerült az „ősállapotba”. Fontosabb azonban, hogy a kínzás tilalmát – mint láttuk – az egyes tartományi rendőrségi törvények is rögzítik, így a jogos védelem dogmatikailag transzcendens korlátja – legalábbis a rendőrségre nézve – egyértelműen pozitív megfogalmazást is nyert. Ha másképp lenne, az állampolgárok hatóságba vetett bizalma alapvetően rendülne meg.⁴⁸ A hatósági kínzás megengedhetősége ellen szól még az a már említett – a német nyelvű országokra, de hazánkra is jellemző – sajátosság, hogy a jogos védelem büntetőjogi megítélése körében csak korlátozottan jut szerephez az elhárító cselekmény arányossága. Márpedig az arányosság követelményének – amely az alapjogok korlátozásának alapvető feltétele – minden közhatalmi aktusnak meg kell

felelnie. A kínzásnál masszívabb alapjogi sérelem pedig aligha képzelhető el, ezért ha a jövőben bármelyik állam úgy döntene, hogy a kínvallatás a jogállami eszköztárhoz tartozik, akkor a legitimitációban döntő jelentőséghez fog jutni, hogy a korlátozással elérni kívánt célhoz képest a korlátozás – az emberi méltóság súlyos megsértése – valóban arányos-e.⁴⁹

Említést érdemel a végszükségi dogmatika sajátos alakzata is, a kötelességek kollíziójának „törvény felletti” esete (*übergesetzlicher entschuldigender Notstand*), amely kivételes döntési helyzetekben jelent kimentési okot az elkövető számára.⁵⁰ A Harmadik Birodalomban Hitler parancsára a náci gépezet sorozatos kényszereutanázia-akciókkal pszichiátriai betegek százazreit pusztította el. A német orvosok két tragikus lehetőség közül választhattak: vagy együttműködtek a hóhérokkal, és az utasítások látszólagos betartásával legalább néhány betegüket megmenthették, vagy ellenszegültek, azonban ilyenkor elvesztették állásukat, helyükre a rezsimhez hű kollégáik kerültek, akik lelkesen és hatékonyan gyilkolták le a védteleneket. A büntetőjog ebben az esetben elismeri a „kisebbik rossz” választását, ha a kötelességek összeütközése nem oldható fel, és kizárólag ezen a módon lehet más javakat vagy személyeket megmenteni. A jogos védelemmel ellentétben a végszükségnél jut helye az arányosság gondolatának is, tehát a megtámadott jogi tárgy és a támadás elhárításával okozott sérelem közötti értékválasztásnak. A Daschner-ügyben azonban a bíróság nem látott lehetőséget a kimentésre. A vádlottak választhattak volna más, kevésbé drasztikus eszközt is a gyermek tartózkodási helyének felderítésére. A kínzás semmiképpen nem tekinthető az utolsó esélynek: a rendőrség munkatársai egyéb, legális kihallgatási technikákat is alkalmazhattak volna az áldozat megtalálása érdekében. A nyomozók például azt is tervbe vették, hogy a tettest saját testvérével szembesítik, feltételezve, hogy a szegényérzet hatására esetleg megtörik. További problémát jelent, hogy jelen esetben is a közhatalom képviselői hivatkoznának büntetendőséget kizáró körülményre. Ha elfogadnánk ezt az érvelést, a végszükség jogának inflációjával kellene számolnunk, így ugyanis az állami szervek generális felhatalmazást kapnának a konfliktushelyzetekben való cselekvésre. Mindez a közjog hatásköri és államszervezési előírásainak kiüresedéséhez vezetne.⁵¹

Ítéletének zárásaként a bíróság – ítélkező fórumtól szokatlan módon – a görög tragédiák katarziséhoz hasonlította az eljárás jelentőségét. A jogrend akkor tisztulhat meg a jog és az igazságérzet között feszülő ellentéttektől, ha a közvélemény közvetlenül szembeáll azokkal a nehézségekkel, amelyek az alapjogok

értelmezése kapcsán felmerülnek. Daschner felügyelő és társai emberi és szakmai tartását az eljárás folyamán a német jogásztársadalom legjelesebb képviselői méltatták.⁵² Az ügydöntő határozat kihirdetésekor azonban a frankfurti bíróság elnöke hangsúlyosan emelte fel szavát a kínzás instrumentalizálása ellen. A kínvallatás gyakorlatát nem tűrheti meg a jogállam, még a legszélsőségesebb határhelyzetekben sem. A biztonság csalóka illúziójáért nem áldozhatjuk fel a civilizáció fundamentális vívmányait.

JEGYZETEK

1. Eric HILGENDORF: *Folter im Rechtsstaat?*, Juristenzeitung, 2004/7, 333; cit. Amnesty International: *Für eine Welt frei von Folter*, 2000, 8.
2. Franz HELBING: *Die Tortur, Geschichte der Folter im Kriminalverfahren aller Völker und Zeiten*, Göttingen, 1910 (reprint kiadás 2001), 3.
3. HILGENDORF: *I. m.*, 332.
4. Niklas LUHMANN: *Gibt es in unserer Gesellschaft noch unverzichtbare Normen?*, Heidelberg, 1993, 1.
5. StGB § 240: *Nötigung im Amt*. Hazánkban valószínűleg kényszervallatás büntette miatt vonták volna az elkövetőket felelősségre a Btk. 227. § alapján. Természetesen a német büntetőkódex is ismeri a kényszervallatás (Aussageerpressung, StGB § 343) tényállását, megállapításának azonban kizárólag a törvényben meghatározott eljárástípusokban előforduló hatósági visszaélések esetén van helye, a rendőrség preventív célzatú akciói nem tartoznak ide. Ezenfelül a tényállás szubjektív oldala megköveteli, hogy az elkövető szándéka kifejezetten *bizonyíték* megszerzésére irányuljon, ami a Daschner-ügyben nem valósult meg. (Volker ERB: *Nothilfe durch Folter*, Jura, 2005/1, 24.)
6. Schriftliche Urteilsgründe in der Strafsache gegen Wolfgang Daschner. Presseinformation Landgericht, Frankfurt a. M. 2005. 02. 15.
7. A német jogirodalomban erre a kategóriára – Günther Hirsch, a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság (BGH) elnökének nyilatkozata nyomán – a *Rettungsfolter* vagy *Preventivfolter* kifejezést használják, lásd *Süddeutsche Zeitung*, 2003. 08. 09. Vizsgálatunk nem terjed ki arra a problémára, hogy a testi kényszerrel megszerzett bizonyíték mennyiben használható fel a terhelt ellen a büntetőeljárás során. A büntetőeljárás-jogi kérdésekről kiváló áttekintés nyújt Frank SALIGER: *Absolutes im Strafprozeß? Über das Folterverbot, seine Verletzung und die Folgen seiner Verletzung*, in *ZStW* (116) 2004, 35–65. Terjedelmi okokból nem foglalkozunk az angolszász jogirodalom eredményeivel sem. Az Egyesült Államokban a 2001. szeptember 11-én történt terrortámadás után élénk vita bontakozott ki az úgynevezett ticking-time-bomb-cases jogi megítéléséről. Elsősorban a harvardi Alan Dershowitz szorgalmazza a kínzás általános tilalmának feloldását bizonyos különleges szituációkban (Alan DERSHOWITZ, *Israel Law Review* 23, 1989, 192; Interview in *Harvard University Gazette*, 2001. 12. 13., <http://news.harvard.edu/gazette/2001/12.13/17-dershowitz>).
8. Ide tartozik mindenekelőtt az 1995. évi III. törvénnyel hazánkban is kihirdetett, Strasbourgban, 1987. november 26-án kelt, a kínzás és az embertelen büntetések vagy bánásmód megelőzéséről szóló európai egyezmény 1. cikke értelmében létrejött Bizottság, vagy az 1988. évi 3. törvényerejű rendelettel kihirdetett ENSZ egyezmény 17. cikke által létrehozott Kínzás Elleni Bizottság.
9. Matthias JAHN: *Gute Folter – schlechte Folter? Straf-, verfassungs- und völkerrechtliche Anmerkungen zum Begriff »Folter« im Spannungsfeld von Prävention und Repression*, Kritische Vierteljahresschrift für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft, 2004, 33.
10. GELLÉR Balázs József: *A terrorizmus elleni harc egyes kérdései az anyagi büntetőjog szemszögéből*, in *Györgyi Kálmán ünnepi kötet*, Budapest, 2004, 255–257.
11. *Uo.*, 256, cit. *Soering versus U. K.*, July 7, 1989, Series A, No. 161.
12. GELLÉR: *I. m.*, 257, cit. *Ireland versus U. K.*, January 18, 1978 Series A, No. 25.
13. Ennek ellenére a strasbourgi esetjogban változatlanul előfordulnak még olyan ítéletek, amelyekben a kínzás és az embertelen, megalázó bánásmódok között a bíróság fokozatbeli különbségeket lát. Grád András szerint míg a kínzás mindig szándékos és többnyire *sérüléshoz* vezet, addig az embertelen, megalázó bánásmódnál elegendő, ha „csak” *szenvédést*, illetve a sértett *fenyegettségét* okozza (GRÁD András: *A strasbourgi emberi jogi bírósádkodás kézikönyve*, Budapest, 2005, 110).
14. *Tyrer versus U. K.*, April 25, 1978, Serie A, No. 26.
15. Reinhard MARX: *Folter: eine zulässige polizeiliche Präventionsmassnahme?*, Kritische Justiz, 37, 2004, 230, cit. *CAT Dadig Shek Elmi versus Australia*, May 14, 1999. Nr. 120/1998.
16. *Pantea versus Romania*, 3 June 2003, no. 33343/96.
17. *Tomasi versus France*, August 27, 1992, Series A, No. 241-A.
18. HILGENDORF: *I. m.*, 334.
19. Report of 5 November 1969, Yearbook XII, The Greak Case (1969) 461.
20. *Z. and Others versus U. K.*, 10 May 2001 no. 29392/95.
21. *Prevention of Torture. A digest of the European Committee for the Prevention of Torture and the United Nations Committee Against Torture*, ed. Ineke BOEREFIJN, 2001, Budapest, COLPI, 32.
22. *Aydin versus Turkey*, 25 September 1997, Reports 1997-V.p.1866. A 3. cikkely legfontosabb – e tanulmányban nem elemzett – alkalmazási körei a börtönviszonyok, a

- kiskorúak testi fenyítése, az idegenrendészet, valamint a kiadatás megengedhetősége olyan államnak, ahol kínzásnak vethetik alá az érintettet. (Bővebben GRÁD: *I. m.*, 109–120.)
23. § 6 Abs.1 Hessisches Gesetz für Sicherheit und Ordnung (HSOG).
 24. JAHN: *I. m.*, 39.
 25. BVerfG 27, 1, 6; 30, 1, 26; 45, 187, 228; 57, 250, 275; 69, 1, 34, 87, 209, 228.
 26. Die Würde des Menschen ist unantastbar (Art. 1 Abs. 1 GG).
 27. 23/1990. (X. 31.) AB határozat a halálbüntetés alkotmányellenességéről.
 28. Winfried BRUGGER: *Darf der Staat ausnahmsweise foltern?*, Der Staat, 35, 1996, 67–97.
 29. Winfried BRUGGER: *Vom unbedingten Verbot der Folter zum bedingten Recht auf Folter?*, Juristenzeitung, 2000, 165, 173.
 30. MARX: *I. m.*, 82, vö. §123 VwGO.
 31. Matthias HERDEGEN: Erläuterungen zu Art.1 Abs. 1, Rn. 43 ff, in Theodor MAUNZ, Günter DÜRIG: *Kommentar zum Grundgesetz*, Loseblattsammlung, Art. 1 Abs. 1 Rn. 56 ff.
 32. Horst DREIER: *Große Würde, kleine Münze. „Unantastbar“*. Die zwei widersprüchlichen Interpretationslinien des ersten Grundgesetzartikels, FAZ, 2001. 07. 05., 8.
 33. BVerfG 39, 1.
 34. Martin NETTESHEIM: *Die Garantie der Menschenwürde*, in Archiv für öffentliches Recht, 130, 2005, 82.
 35. MARX: *I. m.*, 279. cit. Ernst-Wolfgang BÖCKENFÖRDE: *Die Würde des Menschen ist unantastbar*, FAZ, 2003. 09. 03.
 36. BVerfG, Urteil vom 3. März 2004 – 1 BvR 2378/98 und BvR 1084/99.
 37. BVerfG 39,1 88, 203, a bioetikai problémákon kívül, ahol az embrionális fejlődés korai fázisában van életjog, de nincsen méltóság, iskolapéldaként említendő az elhunyt személyiségvédelme, ahol méltóság van, de nincsen élet.
 38. Fabian WITTRECK: *Menschenwürde und Folterverbot*, Die öffentliche Verwaltung, 2003, 878.
 39. HERDEGEN: *I. m.*, Art. 1. Rn. 45 ff.
 40. BVerfG 88, 203.
 41. Bodo PIEROTH, Walter SCHLINK: *Grundrechte. Staatsrecht II*. 18. Auflage, Heidelberg, 2002, Rn. 365.
 42. WITTRECK: *I. m.*, 880.
 43. Adolf SCHÖNKE, Horst SCHRÖDER: *Strafgesetzbuch, Kommentar 26. Auflage*, München, Vorbem. §§ 32 ff. Rn. 6.
 44. Johannes WESSELS, Werner BEULKE: *Strafrecht Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*, 34. Auflage, Heidelberg, 2004 § 8 Rn. 340.
 45. Természetesen kétséges, hogy büntető normákból levezethetünk-e alanyi jogokat. A jogos védelemhez való jog valójában az élethez való jog egyik aspektusa.
 46. Volker ERB: *Nothilfe durch Folter*, Jura, 2005/1, 27.
 47. Michael KOCH: *Die aufgedrängte Hilfe im Strafrecht*, Regensburg, 2003, 146–150.
 48. HILGENDORF: *I. m.*, 339.
 49. ERB: *I. m.*, 29.
 50. A kimentési okokról a német végszükségi dogmatikában és a bűncselekmény-fogalomban betöltött helyükről bővebben NAGY Ferenc: *A végszükségről európai kitekintéssel*, in *Györgyi Kálmán ünnepi kötet*, Budapest, 2004, 437–458.
 51. KOCH, *I. m.*, 161.
 52. Winfried HASSEMER: Interview in der Süddeutschen Zeitung, 2003. 02. 27.

NÉMET ALKOTMÁNYJOGÁSZOK FELHÍVÁSA A KÍNZÁS TILALMÁNAK VÉDELMEBEN.

A Német Szövetségi Köztársaságban és más jogállamokban erősödnek azok a hangok, hogy bizonyos kivételes esetekben, az emberi élet védelmében lehetővé kell tenni a kínzást. Az Emberi jogok európai egyezménye és minden más nemzetközi emberi jogi szerződés a kínzás abszolút tilalmát tartalmazza. Bár a német alaptörvényben ilyen kifejezett rendelkezés nem található, a sérthetetlen emberi méltóság elve magába foglalja a kínzás tilalmát (1. cikk 1. bekezdés). Ebből következik, hogy a jog minden állami hatalmat korlátoz, és az egyetemes emberi jogok kötelezik az államot (1. cikk 2. bekezdés). Ebben rejlik a modern jogállamiság lényege. Ebből adódóan köteles az állam érvényre juttatni az emberi önrendelkezés eszméjét. Ennek a kötelezettségnek az alapjogi garanciák és az emberi méltóság feltétlenségének eszméje a normatív alapja. Az alkotmányos rend nem állhat fenn ezeknek az alapelveknek a szigorú betartása nélkül. Ezért határozottan el kell utasítani azt a – szakirodalomban megjelent – kísérletet, hogy rendkívüli esetekben alkotmányjogi kivételként jelenjen meg az emberi méltóság „mérlegelendő értéke és súlya”.¹ Hasonlóképp vissza kell utasítani azt a nézetet, hogy „nem sérti az emberi méltóságot az életmentő célú testi bántalmazás vagy az azzal való fenyegetés”.² Ezzel a felfogással szemben azt állítjuk, hogy az emberi méltóság – sérthetlensége miatt – nem vehető össze más értékekkel, például a veszélyben lévő személyek méltóságával. Mindkét érték önmagában sérthetetlen, és egyik sem vehető alá mérlegelésnek.

Számos fontos alkotmányjogi alapelv szól az emberi méltóság és az abból következő kínzástilalom viszonylagosságá tétele ellen. Az alkotmányos rend az egyén autonómiáját szolgálja. Az utóbbi ráadásul az előbbi előfeltétele, mivel az emberek az autonómia révén válnak az alkotmányt legitimáló alanyokká. Az alkotmány ezért nem csak az emberi individualitás iránti tiszteletből védi az autonómiát, hanem azért is, mert az a demokratikus közösség előfeltétele, és mert az alkotmány legitimitása függ az egyének autonómiájától. A kínzás szétzúzza a másik értelmére és tiszteletére építő kommunikációs struktúrákat, és a beszéd helyére a nyers erőszakot helyezi, amely az egyén megalázását, lealacsonyítását és megsemmisítését célozza. Szétrombolja minden feltételét annak, hogy az állami keretek között létező társadalom diszkurzív kommunikációs közösségként működjön. Mindent kockára teszünk, ha kivételeket engedünk a kínzás tilalma alól. Érthető ugyan az a törekvés, hogy az életet bármi áron és minden rendel-

kezésre álló eszközzel védjük, azonban az emberi személyiség egészét érintő eszközök igénybevétele alapjaiban rendíti meg az államot. Ha valaki a kínzás megengedését fontolgatja, pontosan meg kell jelölnie, mi az, amit lehetővé akar tenni. Nem tehetünk úgy, mint ha a kínzás ártatlan fogalom volna. Az mindig olyan fizikai és pszichikai fájdalomkozással jár, amely az érintett személy alanyi minőségét és ezáltal az emberi méltóság abszolút voltát kérdőjelezi meg. Ez egy tisztán elméleti eszmecsere során sem hagyható figyelmen kívül. Érthető, hogy a konkrét szituáció miatti feszültségben a veszélyben lévő személyeket védő rendőrtisztviselők idegei felmondják a szolgálatot és erőszak alkalmazásával akarnak életet menteni.

Az e cselekményt követő büntetőeljárásban a büntetés kiszabásakor lehet és kell ezeket az egyedi körülményeket a rendőrtisztviselő javára értékelni. Az állam azonban saját akaratából semmilyen körülmények között nem adhat teret a kínzásnak. Ellenkezőleg, fegyelmi felelősségre vonás és büntetőeljárás keretében kell eljárni a kínvallatást alkalmazó összes tisztviselővel szemben. A törvények uralma alatt álló rendszer most igazán nem engedheti meg törvényben a kínzás alkalmazását, és különösen nem szabad azt – ahogyan a kínzás mellett síkra szállók követelik – a cselekvő rendőrtisztviselők törvényes eszközévé tenni. A hosszú történelmi harcok eredményeképpen elismert sérthetetlen emberi méltóság elvét védeni kell az újonnan jelentkező változatos és sokrétű veszélyekkel szemben. Alkotmányunk emberképe válasz a kollektíven és egyedileg is megtapasztalt, kínvallatásoktól sem mentes jogtalanságokra. Már tudhatjuk, hogy a kínzás abszolút tilalma alóli minden egyes kivétel, amely ellen nem emeljük fel szavunkat, többé nem szabályozható társadalmi és politikai következményekhez vezet, és végül a civil társadalmi struktúrák felbomlását, a totalitárius uralom bevezetését eredményezi. Ezért kell a demokratikus jogállamok jogrendszerének egyértelműnek lennie: a kínvallatás bizonyos kivételes helyzetekben sem engedhető meg.

Sajnos az újszerű terrorista fenyegetések és az arra adott állami válaszok társadalmi és politikai széttagoltságot eredményeznek és folyamatos nyugtalanságot okoznak. A 2001. szeptember 11-én az Egyesült Államokban és a 2004. március 11-én Madridban történt merényletek egy „állandósult kivételes állapot” bevezetését sürgetik. Ilyen körülmények között alakul át a demokratikus társadalmak szerkezete „megelőzőközpontúvá”, amely többé már nem a társadalmi együttélés számára

intő például szolgáló történelmi jogsértések tapasztalatain alapuló védőnormákra épül, hanem elsődlegesen a fenyegetéssel szembeni védelemre irányul. Fenyegetés esetén a megelőzőeszközpontú társadalom szabadon akar válogatni az eszközök között, és a jogsértések megakadályozására minden lehetőséget megragad, bármibe kerül is. Ilyen körülmények között a szabadság és a biztonság közötti mérlegelés egyoldalúvá válik. És ha ez így van, akkor nem zárható ki teljesen a kínzás és az azzal való fenyegetés kivételes helyzetekben.

A történelmi tapasztalatok eredményeként ma a nemzetközi jog kifejezetten tiltja a kínzást. Annak feltétlen tilalma különösen az Emberi Jogok Európai Bíróságnak gyakorlatában kap jelentős hangsúlyt. A következőket bírósági jogalkalmazásban ez azt jelenti, hogy az Emberi jogok európai egyezményének 3. cikke a demokratikus társadalmak egyik alapvető értékét fogalmazza meg, és nem enged kivételt. A korlátozások még az egyezmény 15. cikk 1. bekezdésében említett háború vagy más rendkívüli állapot esetén sem megengedettek (15. cikk 2. bekezdés). Maga a kínzással való fenyegetés is tilos. Mindez érvényes a terrorista fenyegetés elleni védekezésre. A bíróság ezért egyszerű és világos szavakkal következetesen hangsúlyozta, hogy pontosan ismeri „azokat a hatalmas nehézségeket, amelyekkel a modern időkben az államoknak a társadalom védelmében a terrorista fenyegetés miatt szembe kell nézniük. Ugyanakkor az egyezményből ezen körülmények között is a kínzás, az embertelen, megalázó bánásmód vagy büntetés abszolút felfogása következik”,³ függetlenül a kínzás elszenvedőjének magatartásától.⁴

Mi, a felhívás aláírói, ezért kiállunk a sérthetetlen emberi méltóság alkotmányos garanciáját jelentő abszolút kínzástiltalom mellett. Minden erőnkkel azon leszünk, hogy az abszolút kínzástiltalom érvényben maradjon és megszilárduljon.

Berlin, 2005. május 20.

Prof. Dr. Susanne Baer, LL.M., Közjog és Nemi Diszkrimináció Tanszék, Humboldt Egyetem, Berlin

Prof. Dr. Dr. h. c. Ulrich Battis, Államjog, Közigazgatásjog és Igazgatástan Tanszék, Humboldt Egyetem, Berlin

Prof. (em.) Dr. Dr. h. c. Ernst Benda, az Alkotmánybíróság volt elnöke, volt szövetségi miniszter

Prof. (em.) Dr. Dr. h. c. Rudolf Bernhardt, az Emberi Jogok Európai Bíróságának volt elnöke, a Max Planck Intézet külföldi közjogi és nemzetközi közjogi részleg

Prof. Dr. Claus Dieter Classen, Közjog, Európa-jog és Nemzetközi Közjog Tanszék, Ernst Moritz Arndt Egyetem, Greifswald

Prof. (em.) Dr. Dr. h. c. Erhard Denninger, Közjog és Jogi filozófia Tanszék, Johann Wolfgang Goethe Egyetem, Frankfurt am Main

Prof. Dr. Astrid Epiney, Nemzetközi Közjog, Európa-jog

és Közjog Tanszék, Fribourgi Egyetem

Prof. Dr. Ulrich Fastenrath, Európa-, Nemzetközi Közjog és Közjog Tanszék, Műszaki Egyetem, Drezda

Prof. (em.) Dr. Dr. h. c. Jochen A. Frowein, a Max Planck Intézet külföldi közjogi és nemzetközi közjogi részlege

Prof. Dr. Thomas Groß, Közjog, Közigazgatástudomány és Jog-összehasonlító Tanszék, Justus Liebig Egyetem, Gießen

Prof. Dr. Christoph Gusy, Közjog, Államtan és Alkotmánytörténet Tanszék, Bielefeldi Egyetem

Prof. (em.) Dr. Walter Haller, Államjog, Alkotmány-összehasonlító és Közigazgatásjog Tanszék, Zürichi Egyetem

Prof. Dr. Dr. Rainer Hofmann, Közjog, Nemzetközi Közjog, Európa-jog Tanszék, Johann Wolfgang Goethe Egyetem, Frankfurt am Main

Prof. Dr. Bernd Holznapel, LL.M., Államjog és Közigazgatásjog Tanszék, Westfälische Wilhelm Egyetem, Münster

Prof. Dr. Eckart Klein, Államjog, Nemzetközi Közjog és Európa-jog Tanszék, az Emberi Jogok Központja vezetője, Potsdami Egyetem

Prof. Dr. Ernst Gottfried Mahrenholz, az Alkotmánybíróság volt alelnöke

Prof. Dr. Anne Peters, LL.M., Nemzetközi Közjog és Államjog Tanszék, Baseli Egyetem

Prof. Dr. Ulrich K. Preuß, a közjog és politikatudomány professzora, Szabad Egyetem, Berlin

Dr. habil. Utz Schliesky, egyetemi magántanár

Prof. Dr. Edzard Schmidt-Jortzig, volt szövetségi miniszter, Közjog Tanszék, Christian Albrechts Egyetem, Kiel

Bertold Sommer, volt alkotmánybíró

Prof. Dr. Torsten Stein, Európa-jog és Európai Közjog Tanszék, az Európa Intézet vezetője, Saar-vidék Egyeteme

Prof. Dr. Albrecht Weber, Közjog Tanszék, Osnabrücki Egyetem

Prof. Dr. Karl Weber, Közjog, Pénzügyjog és Politikatudomány Intézet, Leopold Franzens Egyetem, Innsbruck

Prof. Dr. Andreas Zimmermann, LL.M., a Walther Schüking Nemzetközi Jogi Intézet igazgatója, Christian Albrechts Egyetem, Kiel

(Fordította: Kovács Kriszta és Tóth Gábor Attila)

JEGYZETEK

1. Matthias HERDEGEN: *Kommentierung von art. 1. Abs 1. GG*, in Theodor MAUNZ, Günther DÜRIG: *Kommentar zum Grundgesetz*, München, 46. és Winfried BRUGGER: *Vom unbedingten Verbot der Folter zum bedingten Recht auf Folter?*, Juristenzeitung, 2000/4, 165.
2. HERDEGEN: *I. m.*, 43—45.
3. *Chahal versus the United Kingdom*, Judgment of 15 November 1996, para 79.
4. *Chahal versus the United Kingdom*, Judgment of 15 November 1996, para 79.; *D. versus the United Kingdom*, Judgment of 2 May 1997, para 47; *Ahmed versus the United Kingdom*, Judgment of 2 September 1998, para 40.